

סוגיא י"ג - שינויי גירסא

שורה 2 [ר' יוחנן בן נורי אומר

(א) ארי: פ, מל: 1

אומי: ק, פס: ג, 5, ט, ל, א >מ>1 - רייף כייב, כיי"ל, כיי"מ, כיי"ס, כיי"ק;

מכירי: 2 רייז

אומר: ל, פק: ח, 3 - רייף ד"ר; ומב"ן, זרשה ומ"ה, ט"מ, 4, חיבור

377; אר"ז, רא"ש, אגודה: שבהל"ק 273, זוטא

(ב) אמי: ג, 22, מ - ר"ה 5, רייף כיי"א, כיי"ר; עיטור כיי"ב

אמר: ג - ר"ן על הרייף; עיטור ד"ר

(ג) חסר: ג - עיטור כיי"א # 6

מסופק) א"י: ג 1

שורה 3 [ר' יוחנן בן נורי אומר

(א) גרי: ג, ל, 1 - יל

אומי: ט, ס, א

אומר: ח

(ב) אמי: ג, 22, מ

אמר: 7

(ג) חסר: ג - עזרא # 8

1. כלומר, מישור הוסיף ריי"ו כיון השיטיין.

2. הציטוט של משנה הזרזולתי בקוקוס המרידי לישעיהו. ברלין. חרני"ג, עמ' 12.

3. כך ברוב הדפוסים עד אמסטרדם. בופ' בומברג & ויניציאה ב': אונ"י, בופ' קושטנודינא: או"י.

4. לרמב"ם הל' שופר ג"ה, ד"ה וצריך לומר.

5. לא על אחר אלא בזף ל"א ע"ב לחטה בופוס וילנא. אני בזמתי כרגיל בכיי"ר.

6. בהשקפה ע"י הדומות: "ר' יוחנן בן נורי (אמ' אם) אמ' שלש וכי"י וכנראה גם כ"י זה גרס "אמ" או "אמר" כמו שאר גוסמי העיטור. לאומה ט"ס ראה להלן הערה 8

והשוה להלן הערה 34.

7. כך בכל הדפוסים משוננינו עד אמסטרדם.

סוגיא י"ג - חזון חקטק ע"פ כיי"ת (ר"ה ל"ב ע"א למטה)

[מנ"י אין פוחתין מעשר מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות¹

ר' יוחנן בן נורי אומר אם אמ' שלש שלש יצא...¹

ר' יוחנן בן נורי אומר אם אמר שלוש שלוש יצא...²

אביעא ליה

שלוש מן החזרה ושלוש מן הנביאים ושלוש מן הכתובים אינא בנייהו³ חזא: [אר דלמא]⁴

אתה מן החזרה ואתה מן הנביאים ואתה מן הכתובים ואינא בנייהו טובא:

תא שמע דתניא

אין פוחתין מעשר מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות¹

ואם אמר (מכולן שבע) [שבע מכולן] יצא, כנגד שבעה רקיעין⁵

ר' יוחנן בן נורי אומר⁶

הפתוח⁶ לא יפחות משבע, ואם אמר שלש מכולן יצא⁷

כנגד חזרה נביא וכתובים ואמר ליה כנגד כתובים לויים וישראלים⁸

אמר רב חמנבגא אמר שמואל תלכה כב' יתחנן בן ברבי⁹

מסורת הש"ס

שורות 5-7, 11] השדה לירושלמי ר"ה ד"ז, נ"ט ע"ג

שורות 8-11] חוספתא ר"ה ב' 12, ל"ב, עמ' 317

שורה 9] כנגד שבעה רקיעין: מנחות ל"ט ע"א (2)

שורה 11] מגילה כ"א ע"ב; מגילה כ"ד ע"א (הסיפא בלבו)

-----

1. המשפט בסוגריים חובא כבר לעיל במדור חקטק של סוגיא י"ב ומוצגת כאן שנית לנחתות הדרון. לאחר "יצא" בכי"ת באה "אין מזכירין...אם השלים בחזרה יצא".

סוגיא י"ב, וסוגיותיו. משנת "אין מזכירין" חובא להלן בסוגיא י"ד-ט"ו.

2. זאת פיקסא.

3. הפסיק הוא ע"ס - השדה קארה עמ' 11-12.

4. כך בכל שאר הנוסחים - עיין בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון.

5. חקנתיה על פי כל שאר הנוסחים - ראה שה"ג.

6. אולי זאת ט"ס. עיין היטב בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון לשורה זאת.

בג (אם אמרו ג'
 עם אמרו של
 עם אמרו # ש
 עם אמרם שלי
 עם אמרו שלי
 עם אמרו שלי
 בג (אם אמרו של
 ג) עם אמ' שלש
 עם אמר שלש
 (ג) עם אמ' שלש |
 # אמ' שלש
 (ה) עם אמ' שלש נ
 עם אמ' שלש ע
 עם אמר שלש ט
 עם אמ' שלשה

15. אבל הראב"י
 המשנה והבב"א שו
 16. דף י"א ע"ג כ
 16א. להסבר של ג'יר
 17. בדפוסים המאו
 17א. עיין היטב בד'

שורות 2-3] עם אמ' שלש שלש יצא'. .. עם אמר שלוש שלש יצא' 9

א (אם א' שלש יצא: ו

אם אמ' שלש יצא: [ל]

אמ' שלש יצא: [טורא]

- עם אמ' שלשה יצא: ADI

- עם אמר ג' יצא: עיסוד ד"ס

- עם אמר שלש יצא: ומב"ן, חיבור 1377

א (אם אמרו שלש יצא: [מב]

ב (אם א' שלש שלש יצא: ה"ג כ"י

אם אמ' שלש שלש יצא: פס: ת, ב, ט - ר"ח; רי"ף כ"י, כ"ט, כ"י; רי"ד

ואח אמ' שלש שלש יצא: ראג

אם אמ' שלוש שלוש יצא: 22ג [ג' 22]

אם אמר שלש שלש [...]: ה"פ 2

אם אמר שלש שלש יצא: פ, לו, נ; ג, ש 14 - ה"פ 6; ה"ג ד"ו; רי"ף כ"י; ר"ד;

ראב"י 15, 222, או"ז, אגודה; שבה"ק 273

אם אמר שלוש שלוש יצא: [ח]

אפילו אמר שלש שלש יצא: ג 5

8. בהשקפה ע"י הדומות: "ר' יוחנן בן נורי (אמ' אם) שלש יצא' וכנראה אף
 רבינו עזרא גוס "אמ' או "אמר". לאותה ש"ס ראה לעיל הערה 6 והשוה הערה 34
 להלן.

9. הנוסחים של הפוסקא = שורה 3 פורבים במדויק מדויקים.

10. בעל העיסוד מציט כנראה מן המשנה אבל מוזר הדבר שאצל הבב"א נשמטה כמעט
 כליל. בכל אופן, כרגיל, מאד קשה לדעת מה ר' יצחק בן אבא מארי באמת גוס כי בכל
 נוסח של העיסוד יש גירסא אחרת.

11. אפסטיין, מבוא, עמ' 414 סבור ע"פ בית הבחירה עמ' 107 שהמאירי גוס במשנה:
 "אם אמר שלש מכלל יצא". אולם ברור מדברי המאירי בחיבור השונה (שנדפס אחר
 מבוא לנדר"ס) שזהו פירוש למשנה ע"פ הבב"א ואילו במשנה הוא לא גוס "מכלל".

12. ע"פ שיטתי במדויק הפירוש בפנים הערה 40 ואילך שה"פ וה"ג מצטיים מהמשנה ולא
 מ"לישנא אחרת" של הבב"א. בכל נוסחי ה"פ וה"ג כתוב "ראס" - דבר שלא ציינת
 בשו"ג.

13. מילים אלה בפוסקא הוכפלו בטעות.

14. "מכולל" כתוב בין השיטין, כנראה בהשפעת הדפוסים המאוחרים יותר.

שורה 5] איכא בניניהו' חדא:

- א) איכא בנינהו' חדא: ח
- איכא בנינהו' #: 22 זג
- ב) איכא בנינהו' חדא: 23 ו

ר"ף: שבת"ק 273

ר"ש -

ז'הו' להו' חשע:

ז'הו' ל"ה# 23 א חשע:

ז'הו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: ד

ז'הו' להו' חשע ואיכ' בנינהו' חדא: ט

ז'הו' להו' חשע [ואיכא בנינהו'...] חדא: 23 ו

ז'הו' להו' ט' ואיכ' בנינהו' חדא: ח

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: טכ

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: ל

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: ט

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: ח

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: ג

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: ו

ז'הו' להו' חשע ואיכא בנינהו' חדא: א

-----

22. זאט ט"ס וודאית כי בלי תיבה זאט אין שחר לטשפט. יחר על כן, חטופר הענין את המילה לטוף שורה 6. שט כחוב "חדא" במקום "טובא" ו

23. כלומר, נפנים כחוב גירסא א' ועל הגליון גירסא ג'. חמגיה מעתיק שוב את החיבור "ואיכא בנינהו' חדא" כדי להצביע בבירור על מקום ההגהה. לא ברור אם הגהה זאט יצאה מדי חטופר הראשי. אם הדבר כן אזי כ"י"ו לא גרס גירסא א'.

22א. אולי מדובר בשינוי אחריות של "להי" - ראה ג'.

ורה 4] אבעיא להו' 18

- א) איבעיא: ג'ו, מב, ד, ט, ל, א, מ
- איבעיא: ו
- אבעיא: ת
- איבעיא: ג' 19 22

ורה 4] אבעיא להו'...

ננוסף [היכי קמיני]: ג'ו, ד, ס, ל, א, ו, מ - רש"י, אר"ז: רי"ז

ננוסף [הכי קאמ']: טכ

אין מוספת: ג' 22, ת

ורה 5] חמורה...הנביאים...הכתובים

חמורה/הנביאים/הכתובים: ג'ו, ג' 22, ח, מב, ש, 21, ס, ל, א

חמורה/הנבי'/הכתובים: ו

חמורה/הנביאים/הכתובים: רי"ז ז"ר

חמורה/הנביאים/הכתובים: רי"ף כ"מ

חמורה/הנביאים/הכתובים: ר"ש

חמורה/הנביאים/הכתובים: מ#

חמורה/הכתובים/הנביאים: ר"ח: רי"ז

לא רשמתי ש"ג מר"ף = ר"ש = שבת"ק כי בכלום יש ציטוט חפשי. מכל מקום ולס הכתיב הוא "איבעיא" וכדומה.

כלומר "איבי להו" אבל בחינה אחת.
היה כחוב בטעות או כחתיב חסר "הכי קאמ" ומישהו חיקן: ה"כי קאמ".
יש שינויים קטנים בין הציטוטים השונים.

שורה 6] ואיכא ביניהו טובא:

(א) איכא ביניהו חדא: 26 22ג

איכא בינייהו טובא: מ

ואיכא ביניהו טובא: ג' ה, מ, ס, א

ואיכא בינייהו טובא: ד

ואיכ' ביני' טובא: ו

ואיכ' ביניני' טובא: ל

(ב) דהוו להו שלש מכולן:

דהוו להו שלש מכולן:

דהוו להו שלוש מכולן:

דהוו להו שלש מכולן:

דהוו שלשה מכולן:

(ג) דהוויין להו שלש ואיכא ביניהו טובא: ד

שורה 8] מעשר מליכיהו 27

(א) מעשר: ג' ה

(ב) מעשרה: מב, ד, ט, ל, א, ו, מ

- תוספתא: רשב"א כ"ג

- רע"ג ק"מ: 28 רשב"א כ"ג וכו"ק,

- ר"ן: אר"ז: תניא

- עזרא, ארצ' -

27. השוה לשח"ג בטוגיא י"ב, שורות 1, 2, 3 וראה ז"ר במדור הנוסח והלשון שם.

28. קטע זה נמצא אך ורק בכ"ז של סדר רע"ג ולכן גולשמידט מביע שזאת הוספה לסדר רע"ג המקורי. אנו הנהנו שהוא מצטט מהברייתא אבל יכול להיות שזה ציטוט של המשנה.

שורה 5] [או זלטא]

(א) מסד: ה

(ב) או דיילטא: ג' ה, מ, ד, ט

שבתל"ק 273

ר"ח

ר"ג

או דיילטא: ל

או דיילטא: 22ג

או דיילטא: 25ג קתני: ו

או דיילטא: א

או דיילטא: מ

או דיילטא: ק

או דיילטא: ו

או דיילטא: ז

או דיילטא: ח

או דיילטא: ט

או דיילטא: י

או דיילטא: יא

או דיילטא: יב

או דיילטא: יג

או דיילטא: יד

או דיילטא: יו

או דיילטא: יז

2. והגהה היא ביד אחרת אבל כל ספק הטופר הראשי גם המקור לכתוב "הכי קתני".

2. יש קיצורים שונים בתמישה כ"י של הר"ף אבל אין בכך חשיבות מיוחדת.

שורה 10] ר' יוחנן בן נורי אומי

א) ארז: ג

תוספתא כ"ל: ה"ג כ"ל: תניא

תוספתא כ"ל: ה"פ ג"ג, ה"ג ד"ו ר"ז:

ר"ח: י"טב"א: זוטא

ה"פ, ראג: עמר: רמב"ן, ריטב"א,

פ"ב: 4 מאירי: אר"ז, הגה"מ 32

גיאא, עזרא, ר"ן

ראבי"ה 222

תוספתא כ"ל: ז"ד, 31 ה"ג ד"ב

מסופק) א': ז

ג) ארז: ס, ל, מ

אמר: 331

מס' #: 34 22 ג

סדרה [10] תוספתא לא יפתוח

(א) הפותח: א

הפוחת: ג' מ, נ, ס, ל, מ

ר"ן: ארז

ג) הפוחת: מ

זוטא: 34 # 22 ג

ר"ח 35

כך בכל הדפוסים הקדומים עד אמשטרדס הויז מרפי ויניציאה כ"ל: א"י.

יש שם השמטה ע"י הדומות: נורי (אמ') (?) הפוחת לא יפתוח משבט) אמ' וכו'.

להשמטה דומה השנה לעיל הערות 6, 8.

רק תיבה זאת חסרה. או בט"ס או בגלל פרפרזה.

רק תיבה זאת חסרה. או בט"ס או בגלל פרפרזה.

רק תיבה זאת חסרה. או בט"ס או בגלל פרפרזה.

רק תיבה זאת חסרה. או בט"ס או בגלל פרפרזה.

רק תיבה זאת חסרה. או בט"ס או בגלל פרפרזה.

רק תיבה זאת חסרה. או בט"ס או בגלל פרפרזה.

מעשרה שופרות

פ"י: 22 ג

פרוח: ג' מ, ת, מב, ד, ס, ל - תוספתא: רע"ג ק"מ: 28 עזרא: אר"ז: תניא

רונות: 29 א

כ"י ברא' השנה: ז

צורת בראש השנה: מ

[מכולן שבע] [שבע מכולן]

מכולן: מב

מכולן: ג' מ, ד, ס, א, ג, מ

תוספתא כ"ל: ר"ן

מכולן: ג' 22, ל

לך שבע: מ

תוספתא כ"ל: 30

תוספתא כ"ל: ר"ן

[ר' יוחנן בן נורי אומי

ז' ג' 22, ת, מב, ד, ס, ל, א, ג, מ - תוספתא כ"ל: ר"ח:

גיאת, עזרא, רמב"ן, רשב"א, ר"ן: מאירי: ראבי"ה 222, אר"ז, הגה"מ: 32 תניא

ר"ן: ריטב"א, מ"ח: 4 זוטא

קה: ה"פ ג' ראג

תא: ה"פ

תוספתא כ"ל: ר"ן

מר הסופר הפך את הסוד: "ומעשרה שופרות ומעשרה זכרונות".

מר: שבע ← ש' ← שלש. ראה מדור הפירוש בפנים אחרי הערה 41.

ז' שלם נשמט בין הדומות.

ז' שופר ג' ח: ה' אות ה'.

ז' שופר ג' ח: ה' אות ה'.

סוגיא ז"ג - מדור הפירוש

מבנה הסוגיא ומרכיביה

סוגיא ז"ג באה לפרש את דברי ר' יוחנן בן נורי במשנה. בסוגיא האווריא הקדומה הייתה פה ברייתא מקבילה המשכימה את המשנה. ברייתא זאת נמצאת בשינויים קלים בהופעתה כאן. כחגובה לברייתא ולמשנה - כי אין ביניהן שום מחלוקת - פסק שמואל שולכה כריב"נ: לומר לפחות שבעה פסקים לכחהילה ושלשה בדיעבד¹. לאחז' מכך באו בעלי החלמוד ובנו את הסוגיא שלפנינו. הם הוסיפו "איבייא להו" והשתמשו בברייתא לפתור את ה"בעיא". אולם כל ה"בעיא" מלאכותית כי "שלש שלש" בודאי מתיתה למדיו שנוצרו לפני כן וזהו סגנון רגיל במשנה. יתר על כן, לגבי משנהינו השאיילה היא בלתי אפשרית כי כפי שנראה להלן בסוגיא כ"ב² "כחוביט" נמוכן של השליש והאחרון של הית"ד אינם נזכרים במשנה. זאת אומרת, טעם החלמוד מקשה על המשנה על פי קשיגוריה שומשנה בעצמה לא הכירה בנוסף על כך, בעלי הטעם הוסיפו לברייתא הטברים קצרים של שבעה כנגד X ושלשה כנגד Y או Z. ה"ביטוי" הראשון מוכח כמאוחר על פי מוכניו והשני על פי סגנונו וע"פ הסוגיות המקבילות.

1. זהו החסבר הסביר ביותר בעיניי. לחסבר אחר אפשרי ראה מדור הפירוש לשורה 13, בפנים לאחז' הערה 52.
2. מדוד הפירוש, שורה 1, הערה 20 ואילך והערה 36 ואילך.

שורה 12: ישראלים

(א) וישראל: מב, ס, א, מ

ה"פ ו-61: וי"ף כ"ל, כ"ס: עזרא;
עיסוד כ"ג, מאורות; תניא, ר"ד

(ב) וישראלים: ה, ד

וי"ף כ"א, כ"ב, כ"מ, ו"ד; גיאת;
ראביה 222, א"ז, רא"ש; שבל"ק 273, ר"ד ר"ז

וישראל'י:

ה"ג ד"ז

וישראלים:

עיסוד ד"ד

מסופק) וי"ש: ג

ה"ג כ"ג, ד"ב, ד"י; ר"ה; וי"ף כ"ק

וישראל: ג, ל, ו

עיסוד כ"ב

וישראל: [..]

וי"ף כ"ד; ראב"ז % 37

וישראל:

שורה 13 [אחז' רב חמנוא אחר שמואל

(א) חנונא: ג, ג, 22, ט, ח, מב, ט, ו - ה"ג ד"ב וד"י; וי"ף: עזרא, רמב"ן, ושב"א, ר"ן, אוצר; א"ז, חגה"ט, 32, אגודה; שבל"ק 273, ר"ד

חמנו'י: א

(ב) חונא: ד, ל, ט

ה"ג כ"ד וד"ז

חונא:

ח"ב 377

יהודא'י:

ה"פ ג

(ג) רב'י:

ראבי"ה 222

(ד) רבא'י:

רא"ש

(ה) רב נחמן'י:

ר"ה: מ"ט; עיסוד

(ו) חסד:

36. ושמ' הסוד מסורס: ישראלים לזים וכהנ"ם.
37. ושמ' סוד השורה מסורס: "כנגד כהנים לזים וישראל' אינמי כנגד חורה נביאים וכהובים".

תובנות.

סביר להניח שגם השואל הביך את הסגנון הזה במשנה⁵ אם כן למה הוא שאל מה ששאלך נראה בעליל שהבדיחה "אין פוחתין" וכו' הייתה זונחת פה לכחמילה בסוגיא האמרואית המקורית. עורכי החלמוד, כדרכם בקודש, רצו לקשר בין המשנה והבדיחה וליצור סוגיא יותר מעניינת ומפורחת. לכן הם הקשו שאילה מלאכהיה כדף "להביא" את הבדיחה ("את שמת דתניא") בתוך חירוק⁶.

שורה ל ואילך] הא שמו יתניא...

מהטקסט שבדפוס החלמוד קשה מאד לדעת איזה פרט בבדיחה פותר את ה"בעיניא" ואמנם מציינו כמה שיטות בדבר:

א) רש"י ד"ה לא יפחות סבור שהוכחה נובעת מדעת ריב"ג ש"הפחות לא יפחות משבע" ואם פירושו שבע מן החורה שבע מן ה"כחובים" מחבר שריב"ג דורש עשרים ואחד פסוקים בכל חלק של מוסף ו"דני יוחנן בן נורי מוסיף".

האחרונים שקלו וטרו בדיובור זה של רש"י. המחש"א על המקום מקשה נגד רש"י: במקום לדייק מהזין של לכחמילה בבדיחה היא אפשר לדייק מהזין של בדיעבד שהוא הנושא הנגזר ב"בעיניא". הרי לדעת חת"ק בבדיחה בדיעבד צריכים לומר לפחות שבעה פסוקים במלכיות בזכרונות ובשופרות ("שבע מכולן יצא") אז ריב"ג דורש חשעה פסוקים למלכות וכו' ואילו חת"ק דורש רק שבעה יתר על כן, ממשך המחש"א, למה לא נאמר שריב"ג באמת מוסיף על ח"ק?

שני אחרונים קפדו להגיד על רש"י נגד החקפה המחש"א. בעל יום הרועה כאן מתרץ

5. אלא אם הוא גרס במשנה "ים אמר שלש יצא" (ראה בש"ג) אבל גרסאות אלה נראות כשיבושים מאוחרים של המשנה, ואף אם הן מקוריות הכעיא איננה מוצדקת מחמת הסיבות האחרות שמצינו לעיל.

6. ולכן יחזיק מיכל גוטמן קרא למאמר על ה"בעיניא" שבחלמוד (דביר א' (מרפ"ג) עמ' 38-87: ב' (מרפ"ג), עמ' 101-164) "שאלות אקדמיות בחלמוד" וראה שם עמ' 41.

א. וכו' פרופ' שמא פרידמן העיר לי שזו חופעה רגילה מאד בבלי שהוסיפו שאלה בהקדמה לעמוד המסודר שם מקודם אבל לא הוסיפו חסבר כיצד יענה אותו מקור על השאלה. לדוגמאות ראה פרידמן, מבוא, עמ' 326 והערה 14, עמ' 356 והערה 54, ועמ' 397 והערה 94.

רוח 4-6] אביעא להו... ואינא בינייהו טובא:

י שפרופ' הלבני כתב, הצעת המקשה שריב"ג מתכוון לשלש מן החורה, שלש מן הנביאים לש מן הכחובים תמוהה מאד: "הרי במשנה לא נזכרו כלל חורה נביאים וכחובימים".³ אמת, אפשר להוסיף כמה המיחות על המיחות:

לא זו בלבד שתורה, נביאים, וכחובים אינם נזכרים במשנה זאת אלא שנזכרה להלן ימי המשנה לא היה קיים המונח "כחובים" לשליש האחרון של החנוך². זאת אומרת יב"ג לא היה יכול להעלות על הדעת פירוש שכזה.

אין זה סביר להניח שתנא קמא עוסק בעשרה פסוקים של מ"ד ואילו ריב"ג מדבר שלשה פסוקים מתורה, נביאים, וכחובים.

לבסוף, יש עוד הוכחה למלאכהיה של ה"בעיניא" הזאת. ברוב הנוסחים של המשנה פיסקא שבש"ג, ובכל הנוסחים המשובחים, כתוב "שלש שלש". אין ספק שזה המגוון רבחר והרגיל במשנה כפי שהסביר מג. סגל בספריו על דקדוק המשנה.⁴ כך למשל ינו בסוכה (ה'ו:): "ביום הראשון [של סוכות] ששה [משמורות] מקריבין שניים ים, והשאר אחד אחד. בשני - חמשה מקריבין שניים שניים, והשאר אחד אחד וכו'". יומא (ב'ז:): "הקרבנים והטלה והזין [קרבנים] בשלשה שלשה [כהנים]". ובשביעית (ב'י:): "עך כמה מדובלין [בשביעית] עד שלש שלש אשפות לביית טאה של עשר עשר צלות של לחך לחך".

פי דוגמאות אלה נראה בעליל שר' יוחנן בן נורי התכוון לומר שאם אמר שלשה וקיים של מלכות, שלשה פסוקים של וכוונות, ושלשה פסוקים של שופרות יצא ידי הלבני עמ' ת"ז. וחסרה לחס משנה להל' שופר ג'ה' באמצע חז"ה הארוך וצריך זר: "דהיכן הוזכר במשנה חורה נביאים וכחובים שיפול על זה מילת 'מכלין'. הוא מקשה נגד הגירסא "מכלין" במשנה, אבל שאלתו מוצדקת אף אם מילה זאת חסירה אשנה.

GRAMMAR עם' 197 ודקדוק עם' 103. ראה גם ווייס, משפט, עמ' 109-110 על זריים כגון "ששה של ארבע ארבע" וחזון אלבק, ספר האשכול, חלק ב', עמ' 25, הערה על דברים במשנה שנאמר שלש פעמים לשם הדגשה כגון מגל זן, מגל זן, מגל זן. צורה לסוגיא י"ב לעיל, שורה ל במדור הנוסח והלשון, בפנים ע"י הערה 77.

הירושלמי] ונשתא שפיר פשיט מכריזתא דחוני בה 'שליש מכולין' דיצא ובעיא וגם הפשיטות
אתיין כפשוטו".

אין ספק שחכמים אלו צדקו. במשנה נאמר "אם אמר שלש שלש יצא"11 בלי המילה
"מכולין". כאן נפתח פתח לשאלת הבבלי וגם לשאלת הירושלמי: "הוינו סבורין מימ
שלש טבל אחד ואחד וכיו"12 כחשונה הובאה הברייתא שגורסה "אם אמר שלש טבלין יצא"
וע"י כך "הקושי" נעלם.13 ולאמיתו של דבר הסבר זה לסוגיותינו איננו חידושו של
הלפה משנה אלא נמצא בפורש אצל הרבה ראשונים.14 וזה לשון הר"ף (בדפוס קושטא):

"אין פוחתין... ר' יוחנן ב"ר אומר אם אמר שלש שלש יצא... גמ' איבעיא
לו... או דילמא אחת מן התורה אחת מן הנביאים אחת מן הכתובים דהו
לה שלש מכולין? ופשטינו דאם אמר שלש מכולין יצא..."

נותר לנו לבדוק את נוסחי המשנה והפיסקא לראות אם גירסת הר"ף באמת עדיפה מגרסתו
של רש"י. עיין בשה"ג מלמדנו שגירסת רש"י אינה עיקרית.

1) המילה "מכולין" בדברי ריב"נ במשנה נמצאה בשמונה נוסחים בלבד (גירסא ד'-
ה').15 ברוב המקרים אפשר גם להסביר איד המילה "מכולין" נשמרובה למשנה.16 גרס
עדיין צריך עיון איד "מכולין" נכנס לנוסח שהיה לפני רש"י.

-----
11. או סגנון דומה. ראה להלן.

12. וכבר הסביר רטנר, אהצ"י, עמ' 47 שהמקשו בירושלמי לא גרס "מכולין" במשנה.
13. אולם כבר הראינו לעיל ש"המשוי" בבבלי איננו קושי של ממש.

14. גרוסף לר"ף (המצוטט ברא"ש ובשנה"ק) המובא כאן, ראה רמב"א, רש"א, ר"ן,
ופסקי רי"ד. בולם אומרים בפורש שלומזים מ"ש שלש מכולין בברייתא על פירוש של
"שליש שלש" במשנה. ולפי רח"ז דימיטרובסקי במערותיו לרשב"א, סור רי"ג, הערה 105
גם ה"ה אמר כך - עיי"ש.

15. ואפשטיין, תנאים, עמ' 371 כותב: "מכולין" אין בנוסחאות".

16. נוסחי העיסור משונשים בדרך כלל וכאן בכל נוסח יש גירסא אחת ובכל לא ברור
אם מורכב מציוטת מהמשנה - לכן אין כאן עדות ממשית למילה "מכולין". הפיסקא של ג'
בנראה הושפעה מהברייתא כי במשנה שם "מכולין" חסר. לבסוף, יתכן שהמשנה בכ"ל
וכי"א הושפעה מרש"י כי בפסיקא בכ"ל (הפיסקא בני"א קצרה מדי להסיק מסקנות)
"מכולין" חסר. ובאמת אף בנ"א בפסיקא בכ"ל "מכולין" חסר במשנה ומישהו כתב אותו בני
שי"ט. על השפעה של רש"י על הטקסט החלטותי ראה אה"א. ורייט. במבוא למכילתא,
ור"ן, תרכ"ה, עמ' 101XV: וביחודות רבינו שלמה בר יצחק" בבית חלמוד, שנה ב'
(תרס"ב), עמ' 131: וברד"ך חלק ד', עמ' 286 ודוגמאות בחלק ג' עמ' 196, הערה 5;
וי"י, ורייבנר, מחקרים בחלמוד, ברלין, תרצ"ז-תת"ק, עמ' 166-169 = שרידי אש.
ר"ה ושל"ז, עמ' קט"ז-ק"י.

רש"י דייק מלשון הברייתא שריב"נ איננו יכול להוסיף על הח"ק:

"דמדקאמר 'הפוחת' משמע ובפוחת מדברי ת"ק איירי, דח"ק אמר י' מכולהו
ואיהו בעי (ו') [ו'] מכולהו, ואם איחא דר"י בן נורי בעי לכתחילה ז'
מכל אחד היה ליה מוסיף על ח"ק, והאיד נקט לישנא ד'הפוחת' דמשמע
דפוחת מח"ק והלא הוא מוסיף על ח"ק וכו'".

מאידך בעל שפה אחת כאן מר"ץ שרשי דייק מלשון המשנה שריב"נ איננו יכול להוסיף
על הח"ק במשנה משום שבמשנה כחוב "ויב"נ כו' יצא" משמע בהדיא דלחקל אחי" כנראה
בעל השפה אחת והחוקר יוחז למנועי של רש"י והלה בודאי צדק שריב"נ הסתפק בפוחת
פסוקים מח"ק, אולם אין זאת אומרת שרשי צדק בפירושנו.

ב) השפת אחת בעצמו סבור שה"בעיא" בגמרא נבעה מכפל הלשון במשנה "שליש שלש מכולין"
שיכול להתכוון לג' מחורה ג' מנביאים וג' מכתובים⁸ אבל בברייתא כחוב "שליש מכולין"
שפירוש בודאי "שליש ממש זמכולין בידת הוי שלי".

ג) אולם פירושה של רש"י והרבי מגור בעיחיים ואין ספק שהם נבעו מגירסא לא
נכונה במשנה. ואמנם שני חכמים הבהינו בכך שהסברו של רש"י נבע מהעובדה שגרס את
המילה "מכולין" במשנה.9 כך כתב ר' משה די בוטרו בלחם משנה¹⁰ לפני ארבע האות
שנה:

"ורבירסא זו ולא גריס בגמרא 'מכלין' אחי שפיר הבעיא דבעי בגמרא
יהיכי קתני... דאם איחא במשנה 'מכלין' פשיטא דאמליכיוח וזכרונות
והופרות קאי דהיכר בהשנה חוזה נביאיט זנחוניט שיעול על זה
מילה 'מכלין' והשתא אחי הפשטות דח"ש כפשטן דפשיט מהברייתא וקאמר
יזאם אמר שלשה מכלין, זכרון וברייתא קאמורה 'מכולין' משמע דקאי
אמלכיות וזכרונות ושופרות. אבל רש"י שגורס במשנה 'מכלין' ואפילו חכי
קא בעי, לא מצו למימר דפשיט מדקאמר בברייתא 'מכלין' דעל הא קא בעי
לכך הוצרך לדחוק ולומר דפשיט דז"כ ר' יוחנן דקאמר לא יפוחת משבעה
הוי מוסיף..."

ר' דוד פונקל הגיע למסקנה דומה במאה השמונה עשרה. גשיירי קרבן לירושלמי כאן
(ד"ה אשכח) הוא מביא את פירושו של רש"י ומעיר: "ופירושו דחוקי. לכן נראה לי דאפי
בבבלי לא גרסינו במתניתין 'מכולין' אלא אם אמר שלש שלש יצא" וכגירסתנו [במשנה
7. הוא מניח ש"הפוחת" הוא לשון הבא כלמד קולא בהשוואה לח"ק אבל נראה במדור
הפירוש לשורה זו שזה לשון של לכתחילה.

8. לעיל ראינו שפירוש זה אינו תואים למילים "שליש שלש".

9. בר"ה היכי קתני. גם אפשטיין, מביא עמ' 414 מפנה לשני חכמים אלה.

10. לתל"ט, הל' שופר ג' ח"א.

2) מאידך, הומב"ר נעצמו מציע פירוש שני בחוד "אי נמי למצוה נמי אומר שבע כי ההיא דאמרי" (פסחים ק"ג ע"ב): 'הפוחת לא יפוחת משלש [הבדלות] והפוחת לא יוסיף על שבע' ולכחילה אנו אומרים שלש". כלומר לדעת ריב"ג למצוה או למחילה אומרים שבעה, ואם אומר שלשה בדיעבד יצא ידי חובה.

החשב"א, הריטב"א, והר"ו (בהיזדושו ונפירושו לרי"ף) מפרשים כמו ה"א נמי הנ"ל אבל בצורה יותר ברורה. הם סבורים שיש בברייתא מתולקת ברורה בין ת"ק וריב"ג. וה"ק אומר שצריכים עשרה פסוקים לכחילה ושבעה בדיעבד ואילו ריב"ג סבור שצריכים שבעה פסוקים לכחילה ושלשה בדיעבד. והרי לדוגמא זכרי הר"ז (בר"ז על הר"ף בר"ד):

"י' יוחנו בן נורי אמר [במשנה] אם אמרו שלשה שלשה יצא... ומיהו ר' יוחנו בן נורי מודה דלכתחילה עשר בעינן ולא פליג אחנא קמא אלא בדיעבד. ואע"ג דבגמרא תניא ר' יוחנו בן נורי אומר הפוחת לא יפוחת משבעה" ההיא ברייתא פלוגתא ומתחזקין וכו'"

כלומר, ריב"ג במשנה מסכים עם ת"ק שלכחילה צריכים עשרה פסוקים, פ' אבל בכחילה הת"ק סבור שצריכים עשרה פסוקים לכחילה ושלשה בדיעבד ואילו ריב"ג סבור שצריכים שבעה לכחילה ושלשה בדיעבד. ²⁰ והרי שתי השיטות בברייתא בצורה טבילה:

	3 פסוקים	7 פסוקים	10 פסוקים
1) ומב"ו - אר"ז	מצוה מן המובחר	אם רצה פוחת	יצא בדיעבד
2) "אי נמי" ברמב"ו	למצוה/לכחילה	[בדיעבד]	בדיעבד
רשב"א, ריטב"א, ר"ז	לכחילה		בדיעבד

נראה בעליל שהגישה השניה היא הנכונה כי הפירוש הראשון של הרמב"ו = פירושו

19. זה לאו דוקא נכון. ראה לחלק, הערה 49 ואילן.

20. רח"ז דימיטרובסקי מסכים את דעות הראשונים האלה כו' (ברשב"א לר"ה, סוד ריב"ג, הערה 104): "מדברי רבינו [=החשב"א] נראה ברור שלריב"ג דברייתא פוחת מעשר ואפילו לכחילה וכו' נחמ בפ"י חר"ו בח"י" ובפ"י לריב"ג... וכו' נחמ גם הריטב"א וכו'". והשווה גם לרמב"ן בהמשך דברייו.

נראה שהגירסא התי מדוייקת היא בג' ממנה נוצרה גירסא בג' ע"י קיצורים של אמרן - ← אמר ← אט". כמו כן, ברור שב' 1-2 עדיף על א' 1-2 משלשה טעמים: כי "שלש" מופיע אצל הגאונים, בכ"י עתיקים, ובכל נוסחי המשניות; כי הסגנון הזה הוא נון המובחר כפי שהוכחנו לעיל¹⁷; ומסוים שסביר יותר להניח שמחוק "שלש" תיחתו" וטיפו עוד "שלש" למשנה.

ומן של דבר, אין ספק שהמילה "מבולגן" היא היא שפורה את ה"כעניא" של בעל זור כי במשנה הם גורסו "שלש שלש יצא".

11:] [הפוחת] לא יפוחת משבע.

שתי השיטות העיקריות בהבנת הברייתא:

שני ראשונים, רמב"ו ואר"ז, הניחו שריב"ג מתכוון לומר כד: מצוה מן המובחר עשרה פסוקים בכל חלק של מוסף, אבל אם רצה לומר שבעה פסוקים רשאי, ואם אמר שלשה יצא. ואלו דברי הרמב"ו בחיזושויו (בדפ' ראשון): "היא דאמרי ר' יוחנו בן יאומר הפוחת לא יפוחת משבע" פ"י לית ליה 'אין פוחתין מעשרה' אלא מצוה מן אמר בעשרה, ואם רצה לפתוח פוחת ואומר שבע: 'ואם [אמר] שלש מבולגן יצא'".

צחק ב"ר משה מוריינא חובטא בצורה דומה (אור זרוע, הל' ר"ה, סימן רס"ג): נראה דריב"ג נמי מודה לדבנו ומצוה לומר עשרה, ואם בא לפתוח לכחילה הישרה לפתוח עד ז' ולא יותר, מיהו בדיעבד אם לא אמר אלא ג' מכולן יצא ונחא נן כותיה, אבל לכחילה (1) לכ"ע י' בעי למימר". דבריו דורשים עיניו כי הוא

פ מיננה באמצע הדרך אבל כנראה פירושו דומה לפירוש הרמב"ו, שלכו"ע מצוה לומר פסוקים, אם רצה לפתוח ולומר שבעה פסוקים רשאי, ואם אמר רק שלשה יצא ידי שני ראשונים אלה מניחים לא יפוחת" הוא לשון של רשות או קולא

ואה לגישת חמנא קמא,¹⁸ אולם יתכן בכל זאת שהמקשו בירושלמי גורס א' - ראה אפשטיין, מנרא ע"ל 416. וכך סבר בעל יום חרועה - לעיל, הערה 7.

(א) תוספתא ר"ה ב"י:ב, ליב' עמ' 317 ככ"י:ו: "רי יוחנן בן נורי אוי' אין פחות משבע, אם אמ' שלש מכולם יצא."
 ב' (תוספתא סוכה ד"י, ליב' עמ' 274: "רי יהודה אוי': אין פחות משבע ולא יחזר על שש עשרה."

ב' (ירושלמי סוכה ה"ר, נ"ה ע"ג: "חני אין פחות משבע ולא יחזר על שש עשרה".
 בסיכוס "אין פוחתין מא" במשנה = " אין פחות מא" בתוספתא וירושלמי = "הפוחת לא יפחות מא" בבבלי תנא 24 נתוצאה מכז, אין ספק שפירוש הגרייחא כז הוא: ת"ק סבור שאין פוחתין מעשרה לכתחילה אבל אם אמר שבעה מכולם בדיעבד יצא: וריב"ז סבור שאין פוחתין משבעה לכתחילה אבל אם אמר שלשה מכולם בדיעבד יצא. ע"י פירוש זה הברייתא מובנת לגמרי ויש גם הקבלה יפה בין הרישא והסיפא.

שורדור פ, 12] כנגד שבעה רקיעין...וכנגד חודה...וישראלים.
 שני הקטעים האלה הינם הוספות מאוחרות לבבלייתא המקורית כפי שנוכיח להלן.
 (1) "כנגד שבעה רקיעין": בורגשטיין מכניס קטע זה בסוגריים ומסביר בהערה ק"ז:
 "בראיה שאין זה מכלל דברי הח"ק של הברייתא; שאם בא לפרש את המשפט של שבע - ה"ה לו לפרש גם את המשפט של עשרהו אלא שהוא מז' הגמ' הבא בתור מאמר מוסגר בין דברי הח"ק ודברי ר' יוחנן בן נורי".

ואמנם, למרות שביטוי זה משתלב יפה בהקשרו, אין ספק שזאת תוספת מאוחרת לבבלייתא המקורית. יש חמש הוכחות לכך:
 (א) ביטוי זה חסר במקבילה בתוספתא ובמקורו כחוב "דברי ר' עקיבא".
 (ב) המילה "רקיעין" וקו"ח הביטוי "שבעה רקיעין" אינם מופיעים לא במשנה ולא בתוספתא, לא במקבילתא ולא בספרא וספרי.
 (ג) הביטוי "כנגד שבעה רקיעים" מופיע רק בטוד מקום אחד בבבלי, במונחות ל"ט ע"א:

-----
 24. כד יוצא מהשואת המשניות בר"ה וסוכה לתוספתא ר"ה וסוכה הנזכרים בסעיף 2 ולבבלייתא המקבילת בבבלי, אבל גם בבבלי משתמשים בביטוי "אין פוחתין", למשל ברישא של הברייתא שלפניו.

של האו"ז איננו עומד בפני הבקורות. אין ספק שהם הוטעו ע"י סגנון הברייתא. המיליסי "הפוחת לא יפחות" אמנם נשמעות כלשון של רשות, קולא, או פשרה בהשוואה לת"ק ברם מתבד"ר שאין זה נכון. את זה ניתן להוכיח בכמה דרכים:

(1) המימרא שהומד"ן בעצמו הביא מפסחים ק"ג ע"ב וביטויים דומים בבבלי²¹ מוכיחים שהביטוי "הפוחת לא יפחות" פירושו פשוט "אין פוחתין" משהו לכתחילה²² בלי קשר לדעה שכנגד:

(א) פסחים ק"ג ע"ב: "אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: הפוחת לא יפחות משלש [הבדלות בהבדלות] והמוסיף לא יוסיף על שבע"²³ באותו מקור אין מחלוקת בכלל.
 (ב) סוכה נ"ג ע"ב = ערכין י' ע"א: "דנתיא רבי יהודה אוזיז: הפוחת לא יפחות משבע [תקיעות במקורש בכל יום] והמוסיף לא יוסיף על שש עשרה". אף באותה ברייתא אין מחלוקת (אבל יש דעה אחרת במשנה).

(ג) מנחות ל"ט ע"א: "הגנא: הפוחת לא יפחות משבע [כריכות מסביב לציצית] והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה". גם שם אין מחלוקת בכלל.
 (2) המקבילות בתוספתא וירושלמי לבבלייתא שלפניו ולבבלייתא ב' לעיל מוכיחות ש"הפוחת לא יפחות" בבבלי מקביל לביטוי "אין פחות מא" בתוספתא וירושלמי:

-----
 21. אין ביטוי כזה במשנה או בתוספתא - ראה להלן. בבבלי ברכות מ"ט ע"א התנא המאוחר רבי אבה (ואולי הוא האמורא רב = אבה אריכא - ראה הגרייב על המקום ושלוש אלבא, משפחות סופרים, ווארשא, ה"ס"ג, עמ' 1-2 והערה ד' בעמ' 2) אומר: "צריך שיאמר בה [בברכת הארץ] הודאה תחילה וסוף וזמנחה לא יפחות מאחד, וכל הפוחת מאחד חרי זה מגונה וכו'". שם "הפוחת" פירושו בלי ספק בדיעבד אבל שם זה באמצע משפט וקשור להחללה ברי"ו החיבור. אצלנו זה בתחילת משפט וצריכים לפרש ע"פ שאר המשפטים בבבלי המתחילים בביטוי זה.
 22. ואולי בגלל זה ר"ה השמיים את המילה "הפוחת" ומצטט את הברייתא "ריב"ז אומר לא יפחות משבע" כדי שיהיה ברור שריב"ז פוסק כז' לכתחילה. וכן עשה רש"י בד"ה לא יפחות.

23. מימרא זאת מופיעה בירוש' ברכות ה"ב, דף ט' ע"ב כפי ר' יוחנן.

"ן אפשטיין ערן בשני מקומות 36 שבתקופת הגאונים הימה קיימת "לישנא אחרינא" ויגיא זאת הדומה לסוגיא ביירושלמי כאן והכוללת ברייתא הדומה לתוספתא כ"י ור כאן. לחלו טענותיו העיקריות:

הוא פרסם שאילתא חזשה ל"ה. 36 לדעתו "ערוד פיסקא אחא נשמטה (או נחמצרה) ע"י ז"ל. מאותה שאילתא זכה היה לישנא אחרינא של סוגיא י"ג. 38 מניין לרז כי לתרות שלכו אין זכר לסוגיא י"ג-ב. אג אבל הפרשן הקדמון לשאילתא ר' יוחנן רידא מפרש כאן את המימרות של רב יוסף ור' יוחנן בסוגיא י"ג. משמע מכך ילחות שלפניו כללו סוגיא העוסקת במשנה "אין פוחתין".

זכר הכל (אחד ממלכות, אחד מזכרונות, ואחד משופרות)? פשיטת הנביאה ברייתא השונה מהברייתא בסוגיא י"ג. ברייתא זאת נעמקה ור"ג (ומשם בראב"ה) שמעתיקים הרבה מהשאלות. במקורות אלה כתוב:

"אין פוחתין מעשרה מלכות מעשרה זכרונות ומעשרה שופרות ואם אתר שלש שלש יצא, רבי יוחנן בן נורי אמר, אם אתר שלש מכולן יצא כנגד חודה נביאים וכתובים ואמר [לה]... וישראל י"ג. אמר רב הזנא אמר שמואל: הלכה כרבי יוחנן בן נורי".

נפשטה הנביאה בפשטות שהרי "שלש מכולן" של ריב"נ עומד בניגוד ל"שליש שלש" של רח"ק בברייתא זאת. 38

ב"שרידי שאילתא", מרביץ י' (חצ"ט), עמ' 300-301 ובמבוא עמ' 414-416. נחמבלה בלי פקפוק ע"י הלבני עמ' ח"ז אלא שהלה ניסה להטביר למה בעל הגמרא "שינה" את האיבעיא להו ואת הברייתא. לאחדונה וברר שניהם נחמבלו בלי פקפוק מינה, עריכת מסכתות עמ' 222-223 ושוב בעמ' 252. גם היירושלמי (ה"ג ר"י, 3, הערה 3) הניח שבעל ה"ג מצטט מהברייתא שבגמרא בשינוי.

במרביץ שם, עמ' 302 ואילך. שם, עמ' 300. זהו חלק ממגמתו הכללית לחפש "לישני אחריני" של החלומד בשאלות - ראה חרביץ צ"ה), עמ' 466 ואילך.

4) ברייתא זאת גם נשמרה בצורה לקויה בתוספתא כ"י לונדון. כד מקומו אפשטיין: "אין פוחתין מעשר מלכות ומעשרה זכרונות ומעשרה שופרות אם אמר שלש (מכולן) [שלש] יצא זכר י' עקיבא. ר' יוחנן בן נורי אין פוחתין משבע ואם אמר שלש מכולן יצא". מאידך בתוספתא כ"י ר"ע אומר "אם אמר שבע מכולן יצא" וזה "בהשפעת הגבלי". 39

בדס, במחילה על כבודו של מחירי'ן אפשטיין עלינו לדחות השערה זאת כי אין לה על מה לסמוך: 40

1) אין זכר לקטע זה בשום נוסח של השאלות. אף אם נאמר שר' יוחנן מאוכרזא גרס כז"ל בשאלתה אין זאנו אנטויו גוט סוגיא י"ג. ועל אחת כמה נמנה אין מכאן הוכחה שתחת קיימת "לישנא אחרינא" של סוגיא י"ג בשאלות.

2) אין זכר ל"איבעיא להו" המוצעת ע"י אפשטיין בשום מקור חוץ מהירושלמי. אף בה"פ וה"ג שלכאורה מעתיקים כאן "לישנא אחרינא" של הפרייתא מהשאלות אין רמז ללישנא אחרינא בבניא.

3) אפשטיין טוען שבסוגיא זאת ה"פ העתיק מהשאלות. אולם אין זה בטוח כלל וכלל. שמואל מורל למשל טוען בדיוק ההיפך, שאילתא זאת הועתקה מה"פ. 41 אם כן, אי אפשר להניח שאבדה קטע של השאלות אלא צריכים להטביר מה שקרה על סמך ה"פ גרידא. את זה ניתן לעשות בלי המצאת "לישנא אחרינא" כפי שנראה להלן.

38. להטביר אתר של קטע קשה זה בה"ג ראה אפטוביצר בראב"ה, חלק ב', עמ' 222, הערה 6.

39. כד במרביץ הנ"ל (בהערה 36) עמ' 301 אבל נמבוא עמ' 415 רק כתוב "כמבלי".

40. ודומה עלי שהג"ש ליברמן הטיל ספק בכל החיבורים הזאת כי בחור"פ עמ' 1053 למטה הוא רק מפנה לאפשטיין ואם הטביר על מוספתא כ"י וכ"י הוא היה מעיר על כך.

41. שמואל מורל, "היחס בין השאלות וביני ספר הלכות פוסקות", HUCA כרך 43 (1972), חלק עברי, עמ' [ט] - [י].

שלא כתבו רבי יצחק [הרי"ף] והגאונים ז"ל הא דא"ר יוחנן הפוחת לא יפוחת משבי"ץ יתרו ש"הגאונים ז"ל פירושו ה"פ וה"ג כי הם נמנים בין אלה שציטטו את המשנה והסיפא של דברי ריב"ז בברייתא והשתיטו את מחילה דברי ריב"ז בברייתא.⁴⁶

בין כך ובין כך, נראה בעליל שה"פ לא שמו פה על "לישנא אחרינא" בגמרא אלא קיצר את המוגיא כדי לקבוע את ההלכה כריב"ז.

שורה 3: אמר רב המנונא אמר שמואל הלכה כר' יוחנן בן נורי:

(1) כמה וכמה ראשונים ניסו לברר את כוונתו של שמואל. האם הלכה כריב"ז בברייתא או במשנה? והרי יש לחשובה השלכות מעשיות: אם הלכה כריב"ז בברייתא חייבים להתחילה לומר שבעה פסוקים בכל חלק של מוסף ובדיעבד שלשה, אבל אם הלכה כריב"ז במשנה חייבים להתחילה לומר עשרה פסוקים כדעת ח"ק ובדיעבד שלשה כריב"ז.

שיטה א) לפי האר"ז (סימן רס"ג) ההלכה כריב"ז בברייתא ולכן הוא נאלץ לפרש למה "נהוג עלמא כרבנן" לומר עשרה פסוקים להתחילה.⁴⁷ הוא מתוך שריב"ז מודה לרבנן שמצוה מן המובחר לומר עשרה אבל להתחילה רשאי לומר שבעה ובדיעבד שלשה. כבר הראינו את הדוחק שבפירוש זה כי העיקר חסד מהספר והאר"ז לא דייק בהבנת הפירוש הפוחת לא יפוחת משבי"ץ.⁴⁸

46. ברם, יתכן שכוונתו לרי"ף גיאת עמ' כ"ו כי אף הוא השמיט את מחילת דברי ריב"ז בברייתא. יתר על כן, בסופו של אותו דיבור ארוך הרמב"ן כותב "ואמר הגאונים ז"ל אין פוחתין מעשרה אבל מוסיפין עליהם" ושם כוונתו כנראה לרי"ף גיאת במקום הנ"ל - ראה דימיטרובסקי בחידושי הרשב"א, סוד רי"ג, הערה 115. לא מצאתי דיון אצל החוקרים בנוגע לשמירתו של הרמב"ן במרחק "הגאונים".

47. ראוי לציין שכל הראשונים שיזכרו כאן מניסים להצדיק את הנהגת בימיהם הנוגד את פשט הגמרא לפי הבנתם.

48. לעיל בפנים, סמוך להערה 21.

י"ו, שהיא כה"י הטוב ביותר של החוטפתא, ר"ע אומר "אם אמר שבע מכולן יצא" יק בברייתא בנבלי. גם בכ"ל ר"ע אינו אומר "אם אמר שלש שלש יצא" כפי ין תמוך אלא "אם אמר שלש מכולן יצא". אין ספק שנפלה כאן ט"ט אבל לא היערה ין הציע. הטעות הייתה כדלהלן: אם אמר שבע מכולן ← אם אמר ש' מכולן ← אם י' מכולן.⁴¹ זאת אומרת שכחוטפתא הברייתא הייתה כמעט זהה לברייתא בנבלי ונס אישור בחוטפתא ל"ברייתא" המשווערת בה"פ וה"ג.

אם לא היה קיים לישנא אחרינא של הטוגיא ולא של הברייתא איך נסביר את הקטע וה"ג ההסבר הוא פשוט למדי. ה"פ כאן דומה לדברי הרי"ף וההולוכים י"ג.⁴² הרי"ף הביא את המשנה, את הבעיא, ואת סוף הברייתא המסביר את דברי נן בן נורי. וכל כך למה? מפני ששמואל פסק "הלכה כריב"ז". בעל ה"פ קיצר מר והשמיט את הבעיא. אולם הוא לא היה יכול לצטט את המשנה ו"ההלכה כריב"ז" גלל הבעיא בגמרא. לכן הוא ציטט גם את ההסבר הרלוונטי מהברייתא.⁴³ ואמנם, זה לדברי ה"פ נמצא בהערה של ר' סליטאן ששון למחזורתו של ה"פ.⁴⁴ יינראה קיצר מסקנת הגמרא ש...⁴⁵

רמב"ן כבר הוטרד מסגנונו הטלגרפי של ה"פ. הוא כותב בהידושי (ד"ה הא רמב"ן):

... ייזאמר רב המנונא אמר שמואל הלכה כרבי יוחנן בן נורי' ותמיהא לי ככל שבינושי מטפיים רגילים נספרות התלמודות. יראה ראובן מרגליות, ילחקר במלמוד, סיני מ"ד (תשי"ט), עמ' ל"א-ל"ב ואל"כ בשינויים במחקרים בדרכי וחיזויותי, ירושלים, תש"ז, עמ' נ"א-ס"ז; דניאל שפרבר, "גלגול מופרכים" יב (תשכ"ח), עמ' דע"ה-ר"פ.

י"א"ש, שבה"ק, ופקי רי"ד העתיקו את כל הטוגיא הזאת מהרי"ף. ראשונים (רע"ג עמ' ק"ט, רי"ג עמ' כ"ו, תניא סימן ע"ה, והגה"ט לה"ל שופר ג"ח: 5) שם המשנה על פי הברייתא כפי שאפשריין נעצמו הדגיש במבוא, עמ' 415 הערה 5. גם העיסור, דף ק"ג ע"ג.

אמת, בעל ה"פ לעתים מוסיף מלים בציטוט מהמשנה אליבא דהלכתא - ראה שמואל מקורוהו של ספר הלכות פסוקות, אגאא כרך 9 (1982), חלק עברי, עמ' 48.

י' י"ה, הערה ז'.

ווא משמיד: "וכן טסקנת הירושלמי שם" וכך פירשו הפני משה וקרוב העדה וי. אבל אפשריין במקומות הנ"ל (לעיל, הערה 36) ובספרו על התנאים עמ' 371 ה"ל (לעיל, הערה 40) כבר המביר ורצוק שבירושמי "שלש מכולן" = שלש חד (אחד למכירת אחד לזכרונות אחד לשופרות) ונבגוד לנבלי.

ושתמואל. אז אולי מעיקרא היו פה רק השמנה והפסק של שמואל "הלכה כריב"י וז"א שהוא התייחס רק למשנה. בא סתם התלמוד ושאל "איבעיא להו" והביא את הברייתא לשת פשיטת הפעיא. ושם תהליך זה דומה לתהליך (אבל לא לתוכנו) בירושלמי. גם שם התפקו בפירוש השמנה ("הוינו סבורין מיטר וכר") ומצאו את החשובה בברייתא מקבילה ("אשכחתי")⁵³ והברייתא הטובאת שם היא היא הברייתא הטובאת כאן.

אולם יש גם אפשרות אחרת. אולי הברייתא הייתה צמודה למשנה כבר בזמן קדום. כשתמואל פסק "הלכה כריב"י הוא המכוון הן למשנה והן לברייתא כי אין מהיזה ביניהם ולכן ההלכה היא: שבעה לכחתילה ושלשה בדיעבד.⁵⁴ פסק זה אופייני לשמואל כי הוא מרבה לפסוק כדעת: "חיד במשנה".⁵⁵ כעבור הרבה דורות סתם התלמוד העלה את ה"בעיא" שלו והשתמש בברייתא לפשיטת ה"בעיא".

אני נוטה לקבל את ההצעה השניה כי אני מניח שרוב הברייתות כנכלי נלמדו בקשר למשניות במדור "סוגיות" עתיקות לפני זמן האמוראים ובעלי סתם התלמוד.⁵⁶ אם כן, שמואל באמת המכוון לריב"ז במשנה ובברייתא ועל כרחך ההלכה שלנו היוס אינה חוזמת את פסקו המקורי דהיינו, שבעה לכחתילה ושלשה בדיעבד.

(11) הריב"א (ד"ה מחגי"י אין פוחתין) מעלה בעיה מעניינת. בדברך על שיטת ריב"ז במשנה הוא כותב: "ובדאי ולא פליגי ר"י [בן נורי] אלא בדיעבד והכי מוכח לישראל דר"י [בן נורי] והיינו דקיימא לן כריב"ז. ואפילו הכי מהדרינו בגמרא בתר עשרה פסקי משמע דבעינו להו לכחתילה אף לר"י. כלומר אם "הלכה כריב"ז" שאם אמר שלש של יצא, למה מנסים אח"כ בגמרא (בדף ל"ב ע"ב, סוגיא ט"ו) למצוא עשרה פסוקים של ר"י? -----

53. על ביטוי זה ראה לעת עתה כבר, ערכי מודש: אמוראים, עמ' 301.

54. מאידך אולי שמואל המכוון שהלכה כריב"ז בדיעבד הן במשנה והן בברייתא וכשיטת הפוסקים אבל קשה להעלות על הדעת שלזה המכוון בלי לומר כך במפורש.

55. ראה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 173.

56. הוחבאי את הדבר על הפיסה זאת בסוגיא ט"ו, מדור הפירוש, נפנים סמוך לתורה 80.

שיטה ב) לפי הרמב"ן, הרשב"א, הריב"א, והר"ן (בהידורשו ובפירושו לרי"ף) הלכה כריב"ז במשנה. וכתבים אלה ניסו להסביר למה הגאונים הרי"ף והרמב"ם⁴⁹ התעלמו מן הפוחת לא יפוחת משב"י בברייתא ופסקו שלכחתילה צריכים עשרה פסוקים ובדיעבד שלשה. הם הוליסו לאתר השוריא השמנה והברייתא שהשמנה סותרת את הברייתא הן בנוגע לה"ק והן בנוגע לריב"ז. לה"ק במשנה צריכים דוקא עשרה פסוקים כי כתוב "אין פוחתין" ואם היה יכול לצאת בשבעה כמו ח"ק בברייתא היו כותבים כד במשנה. מאידך, ריב"ז בברייתא סבור שלכחתילה צריכים שבעה פסוקים ואילו במשנה מסתבר שלכחתילה הוא וולש עשרה כח"ק. לזעזע הרמב"ן וביה מודשו סתירה זאת הביאה לידי כך שהרי"ף וכ"ן פסקו כמו המשנה - כי כידוע "לייתא לברייתא מקמי ממתיני" 50 - ורק השתמשו בדרך הברייתא כדי להבהיר את שיטת ריב"ז במשנה.

אולם סתירות אלה לאו דוקא קיימות כי יתכן שהמשנה היא רק תמצית של הברייתא וכדברי פרופ' הלנביץ.⁵¹ "מסדר השמנה במדור לר' מדברי החנא מה שראה לו ראוי להביא כדעת יחיד. ומה שלא נראה לו ראוי להביא כדעת יחיד לא הביא אע"פ שהחנא אמר את שניהם...". כלומר החנא בדר מהמסורות שהביא את תחילת דברי ר' עקיבא⁵² ("אין פוחתין מעשרה") ואת סוף דברי ריב"ז ("זאת אמר שלש שלש יצא") ומהם יצר את משניתנו. בברייתא נותר הנוסח השלם של שני החנאים אבל אין שום סתירה בין שני המקורות.

עד כאן דחינו את פירושיהם של הא"ן והרמב"ן וביה מודשו ל"הלכה כריב"ז". עתה שומה עלינו לפרש את כוונתו המקורית של שמואל. האם הוא המכוון לריב"ז במשנה לריב"ז בברייתא, או לשניהם כאחד? אין ניכחנו לקבוע סמלים ביניהן זה כי החשובה תלויה בהתפתחות הסוגיא. עלינו בכל זאת להציג את האפשרויות. מצד אחד ברור שכל הסוגיא מתחמת - שבמחנה משולבת הברייתא - מאוחרת בהרבה מזמנם של רב המנוא⁴⁹. והוא הדין לגבי הרבה פוסקים אחרים. לסיכום של שיטה כ' ראה בדרנשטיין לסוגייתנו בהערה ק"כ.

50. ראה ט"ש להלן בסוגיא ט"ו, מדור הפירוש, הערה 476.

51. הלנביץ, עמ' ה"ח. ובהערה 16 הוא מפנה למקרה דומה בביצה ל"ח ע"א.

52. הוא ה"ק בברייתא לפי המקבילה במוספתא ומשם נכנס השם ר"ע למשנה כרי"ם - ראה אפשרויות, מבוא, עמ' 161.

סוגיא י"ג - מדור הנוסח והלשון

שורות 2, 3] אם אמר שלש שלש יצא...אם אמר שלוש שלוש יצא' לדירון בשת"ג של ביטורי זה וראה מדור הפירוש לשורות 4-6 ומיוחד מהערה 15 ואילך. שורות 2, 3, 10] ר' יוחנן בן נורי אומב... במספד לא מבוטל של נוסחי המשנה, הפיסקא, והברייתא כחוב ר' יוחנן בן נורי אמ' אמר¹. אולם אין זה לשון משנה וברואי הכלבול נובע מגרירה אחרי המשד: "ר' יוחנן בן נורי אמ' אמ' אמ' אמ' וכד נאמת כחוב בחלק מהנוסחים.

שורה 4] אבעיא להו

הגירסא "איבעיא" / "אבעיא" מופיעה בארבעה עשר נוסחים של שורה זאת (גירסא א'). אבל בכ"י 22ג גרסינו "איבליהו" בתובה אחת (גירסא ב'). אין כאן ט"ס. הכתיב איב/איבעיא/איביא המשקף התערערוה של העי"ן שכיח בהלכות פטוקות², ספר המצוות לענו, כתבי יד חימנייים, ומדרש הגדול³. מכאן עוד ראייה ש-22ג הינו נוסח גבלי עתיק.

שורה 4] אבעיא להו...

עשרה נוסחים של קטע זה גורסים "איבעיא להו [היכי קחני] שלש מן המורה וכי" (גירסא א'). אף על פי כן יש שלש ראיית שזאת הוספה מאוחרת: א) "היכי קחני" חסר בכ"י ח' וג², שני נוסחים מהימנים (גירסא ג'). ב) ברי"ף, ובשבת"ל⁴ והרא"ש שהעתיקו מהר"ף בסוגיא זאת⁴, יש כאן תוספת אחרת: "איבעיא לו [האי שלש וקאמר ר' יוחנן בן נורי] שלש מן החורה וכי". יש להניח שהר"ף גרס בגמרא כמו ברי"ף וג² ורק הוסיף פירוש משלו. 1. ראה שת"ג לשורות אלה. לחילוף הפוד ראה לעיל בסוגיא י"ב, מדור הנוסח והלשון, שורה 6. 2. ראה המפתח לה"פ מהר" ששון, עמ' ר"ט.

- 3. ראה קארה עמ' 63, 68, 314 לדוגמאות ממקורות אלה.
- 4. לעוד דוגמאות לכך ראה להלן שורות 5 ו-6 וכך בשורה 11 שלשתם אומרים: "ופשטינ/ופשטיה דאמר שלש מכולן יצא".

מז"ז - שלשה מן החורה, שלשה מן הנביאים, שלשה מן הכמזביים, ואחד מן החורה בסוף הריסב"א משיב לשיטתו שריב"ג במשנה חולק על ח"ק רק בדיעבד, אבל לכחילה כוליה עלמא דורש עשרה פטוקים. הריב"א מתיים את דבריו נשיטה ב' שראינו לעיל, שיש מחלוקת בין משנתינו והברייתא ואנו פוסקים כמו המשנה.

כל זה סביר לשיטתו. אבל לשיטתו אין סתירה בין המשנה והברייתא אלא המשנה מהווה תמצית של הברייתא. אם כן, ריב"ג נאמת סבר שבטעם לכחילה ושלשה בדיעבד ואם "הלכה כריב"ג" למה טחם החלמוד בסוגיא ט"ו הניח שצריכים עשרה פטוקים במז"ז? יש כמה תשובות בדבר:

א) אדבא, טחם החלמוד סבר כמו הראשונים הנ"ל (שיטה ב') שיש מחלוקת בין המשנה והברייתא ו"הלכה כריב"ג" פירושה כריב"ג במשנה המוכר עשרה לכחילה ושלשה בדיעבד. אבל לפי הפשט אין מחלוקת בין המשנה והברייתא וריב"ג בעצמו סבר שבטעם לכחילה ושלשה בדיעבד.

ב) לעיל העלינו שתי השערות לגבי התפתחות הסוגיא. הראשונה היחה ששמוראל פסק "הלכה כריב"ג" בקשר למשנה בלבד ויחד הסוגיא המווסף אח"כ. אולי החלק הסמתי של סוגיא ט"ו נכתב לפני החלק הסמתי של סוגיה הנהנו⁵⁷ לכן בעל הטחם שם הגיח בפשטה ש"הלכה כריב"ג" פירושה עשרה לכחילה ושלשה בדיעבד כמו במשנתו. כעבור זמן נחוספה החלק הסמתי של סוגיה הנהנו יחד עם הברייתא שבחובה ורק אז החברר שריב"ג סבר שבטעם לכחילה אולם אז כבר לא רצו לשנות את סוגיא ט"ו ולכן השאירו אותה כמות שהיא.

ג) יתכן שבלי שום יחס לפשט של דברי שמוראל, העם נוזג בימי טחם החלמוד לומר עשרה פטוקים של מז"ז. לכן הטחם בסוגיא ט"ו הניח שכל ההלכה ואמר מה שאמר על פי הנהח זאת.

57. אינני מתכוון כאן ל"טחם קדום" מתקופת האמוראים (כשיטת אלבן ואחרים) מול "טחם מאוחר" מאחרי תקופת האמוראים אלא לירבדים שונים של בעלי הגמרא שחיו אחרי האמוראים.

בכתיבת המקום "היכתי קתוני" כתוב "היכתי קתוני" כידוע "ככל שיש יותר שינויי רסה בקטע מסוימים, יש רגליים לדבר שאינן קטע טאומר יחסית להקשר בו נמצא"⁵, יורן ש"היכתי קתוני" חסר בשני נוסחים בבליים וברייף וגם מופיע בצורה אחרת בנסח ור סביר להניח שזאת חוספה מאוחרת יחסית לדברי סתם החלמוד.

טוף, יש להדגיש שלפנינו עוד דוגמה לקירבה שבין כ"ת ור"י.²²

ורה 5] המורה... הנביאים... הכותבים

ד המדר ברוב הנוסחים של קטע זה (גירסא א'). גירסא ב' - הכתובים, החורה נביאים - היא בודאטיס כי בשורה 6 גם כ"ת גורס החורה, הנביאים, הכתובים ממילא אין שום הגיון במדר זה. לכאורה גם גירסא ג' בטעות יסורה כי בשורה 6 המדר ק' בר"י הוא החורה, הנביאים, הכתובים. אולם נראה יותר שסדר זה אינו נובע ולפי משהק פירוש או גירסא אחרת. במשנה הבאה אנו שונים "טמחיל בחורה ונסחיי כנביא" רוב הגאונים זהו שאומרים כמובנים באמצע וכן המנהג ברוב נוסחי החפילה. יתכן שר"ח ור"י, שניהם בצורה עצמאית, הכניסו את הפירוש הזה לדברי הגמרא כאן. מאידך, אולי ר"י שאב מהר"ח או אולי שניהם שאבו ממאורת איסקריה עמיקה כי כידוע ר' חושאל אביז של רבינו מנחם לא לקידוואן מאיסלית.⁸ קשה להכריע אם מדובר בפירוש או בגירסא אבל יש להניח שלא מדובר בט"ס.

5. כמובן גירסא זאת יכולה לנבוע מפרוץ לא נכון של ר"ח "ה"ק" (השורה להלן סוף שורה 5 במדר זה ובש"ה ג' שם) אבל אולי בכל זאת מדובר בגירסא אחרת.
6. פריזמן, מבוא, עמ' 306 בדבר על הפרדת המימרות מדברי סתם אבל כלל זה חקף גם לגבי הפרדת שכבות שונות במדר זכרי סתם.
7. ראה דיון מלא בסוגיא ט"ו, מדור הפירוש לשורה ו.

8. ראה ש"ד, הילדות גדולי ישראל, כרך ב', ורשה, חרע"ג, עמ' 12, הערות 2, 8: P.643f (1899), S. SCHECHTER, ש. א. פאונאנסקי, "אנשי קירוא", בזכרון לאברהם אליהו, פטרבורג, חו"ס"ט, עמ' 192 ואילך; שמעון אפשטיין, עיון וחקר, ירושלים, תשל"ו, עמ' 100 ואילך; R. CHUSHIEL - THEOLOGISCHEN LEHRANSTALT IN WIEN, XXXIX - XXXIX P. 1 ff (1933), "עניינים שונים חושאל ר' חננאל", סיני (תש"ג), עמ' ק"ד ואילך; יעקב מאנו, "עניינים שונים לחקר מקורם הגאונים", חרביץ ה' (תוצ"ד), עמ' 286-301; מדרכי מרגליות, הלכות מצרבות, ירושלים, תשל"ב, עמ' 4-5; סגל, מגילה, עמ' 88, הערה 2.

שורה 5] איבא ביניהו' חדא:

לפנינו דוגמא מעניינת של החפחות החומר הסתמי שבחלמוד. מצד אחד, אפשר לומר שהיתה גירסא בבלית עתיקה (גירסא א'), הרי"ף מסד את הטוגיא במילים שלד (גירסא ב'), ואז נוצרה קונפליציה של הגירסא הבבלית ופירוש הרי"ף (גירסא ג'), ברם, הצעה זאת אינה מתקבלת על הדעת כי הרי"ף שהי לפני הרי"ף ושנוסחו כנראה נוסח בבלית כבר גרס גירסא ג' המורכבת אם כן, יתכן שיש לפנינו קונפליציה של שני נוסחים עתיקים המתורבים ע"י וי"ן החיבור:

זהו להו חשע (גירסא ב'): לפני ימי הר"ח זה שרד בר"י. (גירסא א'): כי"ת, כ"ג (גירסא ב')
 דהו להו חשע (גירסא א'): כי"ת, כ"ג (גירסא ב')

בכל אופן, אנו עדים שוב לקירבה הקיימת בין כ"ת ור"י.²²

שורה 5] [או דלמא]

לכאורה אפשר לטעון שגירסא ג' בכ"ת היא גירסא מקורית. הרי כ"ת מתייחד בסגנונו הקצר והמצמתי (עיי' במנחם) ואפשר להבין שורות 5-6 אף בלי הביטוי "או דלמא". יתר על כן, הנקודותים אחרי "חדא" מעידות שזה סוף משפט וזאת אומרת שאם נפלה כאן ט"ס היא היתה קיימת כבר באביו של כ"ת. אולם, למרות זאת, איז טפק שאבו נפלה ט"ס בכ"ת. ראשית כל, הביטוי "או דלמא" הוא חלק אינטגרלי מ"בעיות" כאלה כפי שמרוב מרשימתו של יחיאל מיכל גוטמן.¹² יתר על כן, ביטוי זה מופיע כאן בכל שאר הנוסחים וביניהם ב"י ג' ו'22 המזוהים. לבסוף, בכל ארבע ה"בעיות" האחרות המופיעות בכ"ת של מסכת ר"ה כחוב "או דלמא"13 לכן הוספנו את החבות האלה למדור הטקסט כאן ואת הכתיב "או דלמא" העתקנו משאר המקומות בכ"ת.

9. על חזירת פירושי הרי"ף לבלוי ראה פריזמן, לאילן, עמ' 133 ואילך.
10. ראה סגל, מגילה, עמ' 88-100 ובקיצור במדבריי נ"ג (תש"ד), עמ' 60-64.
11. והשוה כל חזיון הזה לזיון על סוף שורה 6.
12. במאמרו הנ"ל (מדור הפירוש, הערה 6), עמ' 67-70.
13. ר"ה כ"ג עב, כ"ט ע"ב, ל' ע"א, ל"א ע"א. מצאתי דוגמאות אלה בעזרת אוצר לשון החלמוד, כרך א', עמ' 267.

ואיכא בינייהו טובא
(גירסא א': רוב נוסחי המלמוד)

דהו להו שלש מכולו
(גירסא ב': פירושו של הר"ף)

דהוויין להו שלש ואיכא ביניהו טובא
(גירסא ג': דפוסי המלמוד)

שורה 8] מעשה שופרות.

בכ"ס וכו' בלכך נוסף כאן: בראש השנה/ברא' השני' (גירסא ג'). תוספת זאח איכא
מוסיפה בלום להבנת הברייתא אבל היא כן מוכיחה שוב שקיים קשר חזק בין שני
נוסחים אשכנזיים אלה.

שורה 10] ר' יוחנן בן נורי אוס'

כך שמו בעשרים ושמונה נוסחים של ברייתא זאח בבבלי ובשני כהתי" של המקבילה
בתוספתא (גירסא א'). מאידך, בשלשה נוסחים של הלכה פסקות הגירסא היא: ר' יוחנן
בן ברוקה/א (גירסא ב'). במבט ראשון ניתן לחשוב שזאח גירסא עתיקה כי מציינו אי-
בהירות מטויימת במסירת שמו שני החנאים האלה¹⁸ ברם, נראה יותר שמדובר בשיבוש
עתיק כי בפסוק המלכה בתמסד הטוגיא (שורה 13) כתוב אף בה"פ 6a: "הלכה כרבי יוחנן
בן ברוקה". שיבוש זה משתקף גם בעיטור כ"ב. שם בדברי שמואל בסוף הסוגיא כתוב:
"הלכה כר' יוחנן ון ברוקה נורי". כלומר הסופר החתיל לכתוב "ברוקא" אבל טרם סיים
תפט את עצמו, מתק "ברוק" ע"י קוראים, והעתיק "נורי". לכטוף יש עוד הוכחה שאצלנו
חייבים לגרוס ר' יוחנן בן נורי. מהתוספתא ה"ל ממברד שתי"ק בברייתא הוא ר'
עקיבא וכידוע, ר' יוחנן בן נורי היה בר-פלוגאיה, לא ר' יוחנן בן ברוקה.¹⁹

18. עיין אצל אפשטיין, מבוא עמ' 1190-1191.

19. ראה למשל הימאן, עמ' 684 וכו' מה שכתבתי לעיל בסוגיא י"א, מדור הפירוש,
והערות 33-34. ושם בעל ה"פ החבלבל בגלל סוגיא י"א המטובה כי שם נאמר בשורה 31
(ע"פ כ"ח): "ירד ר' יוחנן בן ברוקה ועשה כר' יוחנן בן ברוקה". ולמרות שקטע זה
איננו כלול בה"פ, בעל ה"פ בודאי למד אותו לפני שכתב את הקטע שלנו. ובאמת
במקבילה בתוספתא כ"א שם השמות הפונים: "ירד ר' יוחנן בן נורי ואמ' כדברי ר'
יוחנן בן ברוקה" - ראה שה"ג שם.

אשר לגירסאות ג'ה', אין טפס שהבי קתני/הבי קאמרי" הוא תוספת מאוחרת. אבל
תוספת זאח מעידה שוב על הקירבה הקיימת בין מ-ו-א. ומכיון שבי"ט¹⁴ וגם האור
זרוע נכתבו באשכנז - מכאן ראייה נוספת שזו ענף אשכנזי של נוסחי ר"ה. ואם תאמר
זיש הבדל בין "הבי קתני" ו"הבי קאמרי" יש לומר שאין בכך כלום כי שניהם יכולים
נבוע מראשי התבות "ה"ק" כמו באר"ז, וממילא אין הבדל של ממש בין שני מונחים

15. גלה.

זורה 6] אמת מן המורה' ואמת מן הנביאים' ואמת מן הכתובים...

יש כאן שנים עשר נוסחים הגורסים "אמת" (גירסא א') ועשרה נוסחים הגורסים "אמת"
גירסא ב'). ר"נ רבינוביץ מסביר¹⁶ ש"אמת" מתייחס לפסוקים ו"אמת" למלכות ויש
להבין שהוא צדק. מכל מקום הגירסא "אמת" יותר עתיקה ומדוייקת כי במשפט המקביל
שורה 5 כל הנוסחים גורסים "שליש" בלשון נקבה ואף כאן כל נוסחי המורה (ג'¹,
ג'², ח) ור"ה גורסים "אמת".

שורה 6] ואיכא ביניהו טובא:

כך כשינניינים קטנים באחד עשר נוסחים (גירסא א'). מאידך ברי"ף - זכרי"ש ושבתי"ק
שהעתיקו מהרי"ף בסוגיא זאח - במקום "ואיכא" וכו' כתוב "דהו להו שלש מכולו"
(גירסא ב'). רק בדפוסים יש שתי הפרדות: "דהוין להו שלש ואיכא ביניהו טובא"
(גירסא ג'). כאן קשה לשער שהיו שתי גירסאות עתיקות שבחזגו במקופה קדומה כפי
ששערנו בקשר לשורה 5. כי חוץ מהרי"ף אין נוסח הגורס "דהוין וכו'" וחוק מהדופים לא
קיים מיזוג של שתי הגרסאות.¹⁷ לכן נראה שבדפוסים יש קונפלציה של גירסות הבבלי

ופירוש הר"ף כדלהלן:

14. ראה במבוא.
15. ראה אפשטיין, מבוא, עמ' 645, ומשיח כד לפי חומר בדברי על "חסורי סמיא והכי
קאמרי"; לעיל במדור זה, הערה 5; סוגיא ט"ו, מדור הנוסח והלשון, הערה 14 ואילך;
וסוגיא י"ז, מדור הנוסח והלשון, הערה 7 ואילך.
16. דק"ס עמ' 93, אות ח'. תילופין בין זכר ונקיבה שכיחים מאד בכ"ס, במיוחד
במספרים. להרבה דוגמאות ממשנה סוכה ראה פוקס, סוכה, עמ' 216.

17. בר"ח כתוב: "ואיכ' ביניהו (=ביניהו) שנע' בכל אחת מהו". זה כמו בן ציטוס
תפשי וקשה לדעת מה הוא גרס בגמרא.

אולם לכאורה אין הוכחה ניצחת ממקורות אלה כי באותו מקום בקונקורנדיה אני מוצאים את הביטוי "כהניס לויס וישראליים" וכדומה בעשרה מקומות במשנה. אם כך, אולי שתי הצורות נכונות? לא ולא. עיין בשינויי הנוסח במשניות הפוס רמב"ם קריפמן²² מלמדנו שברוב המקומות האלו²³ כתוב בכ"י קויפמן או בוד"פ נפולי או במשנה הירושלמי או בכלום "ישראלי" במקום "ישראליים". וחשוב לציין שבמשנה מהמקומות האלה (פרט לשקלים א"ר) וערכין א"א) יש קיצור בכ"י כגון "וישא" או "יש". ברור שהטעיה קיימת והמדפוסים תיקנו "ישראלי" ל"ישראליים" או השלימו את הקיצורים האלה וכחבו "ישראליים" במיוחד כשהמילה הופיעה ע"י "כהניס ולויים"²⁴ כך בודאי קרה במקרה דידן ויש רק לתמוה שדוקא בכ"י המעולה חל השינוי בטוייגיתנו ואילו במכני יד פתוח טובים נשמרה הגימטא המקורית: "כנגז כהניס לויס וישראלי"²⁴.

ועכשיו יצא לאור ספרו של ישראל צבי פיינשטון ז"ל, מטורות ונוסחאות במלמוד (רמת-גן, חשמ"ה) ובמאמר "מלים בלשון הז"ל" הוא בודק את החיבה ישראל/ישראליים ע"פ כ"י בבל הטפרות החנאית. פיינשטון מסכם: "שהמצאותות שהצורה 'ישראליים' אינה מקורית בסיפורות החנאים"²⁵ ובכך מסקנתו זהה למסקנתנו.

שורה 13] אמר רב המנובא אמר שמואל...
 לר הגירסא "הונא" היחה מופיעה בכמה נוסחים בלבד היה אפשר לטעון שזאת ט"ס מכיון שרוב הנוסחים גורסים "המנובא"²⁶ ובמיוחד משום שיש זכרון גרפי וקולי בין שני

22. וכידוע כ"י קויפמן הוא אב-טקסט של לשון החמים א' - ראה קוטשר, "לשון הז"ל", מחקרים, עמ' ע"ה ואילן.
 23. חוץ ממנהודין ד'ב' - שם יש קיצור גם בכ"י ו גם בכ"פ אבל אפשר להניח שגורסו שם "וישראל".

24. כך למשל קרה בהלכות ראן, מהד' שלאטבער. הוא העתיק "וישראלים" אבל במהד' מורל כתוב "וישי". אין טפק ששלאטבער? השלים את החיבה מדעתו.
 25. ואמנם, במשפט המקביל במגילה ב"א ע"ב בבב"ח וכ"י גיטינגן 3 שהם שני הנוסחים הכי טובים של משנת מגילה (ראה סגל, מגילה, עמ' 1 ואילן ועמ' 13 ואילן) הגירסא היא "וישראל" כמו שהיא צ"ל כאן.

26. בספרו הנזכר, עמ' 190, וראה כל ההוכחות בעמ' 187-190.
 27. כך קרה למשל במכני ל"א ע"א - ראה דק"ס למכני, עמ' 163, אות פ'.

ארכייה עשר נוסחים כחוב "הפתוח" (גירסא א') רק בכ"י כחוב "הפתוח" (גירסא ב'). אפשר לטעון שנפלה פה ט"ס מצויה: "הפתוח לא יפתוח" והסופר נגרר אחר חיבה סמוכה וכחוצאה סיכל שתי אותיות במילה "הפתוח"²⁰ אולם יש גם אפשרות אחרת. מנחם הירשט הצביע על חופעה מצויה של פועל במקום פועל וההפך אף באבות טקסטים כמו ב"ר כ"י, ספרי כ"י רומי, וקטעי גניזה²¹ והרי הדוגמאות שנאספו על ידו: גורן=נחור, פוסר=פסור, שוספין=שפורים, עוסק=עסק, סבובין=סובבים, להורטין=להרטיין, השדודין=השודדים, צלול=צלול. אם כן יתכן ש"הפתוח" פירושה "הפתוח" ואין כאן ט"ס. לכן לא תקננו את החיבה הזאת במדוד הטקטי.

שורה 12] וישראליים

איזו גירסא נכונה? "וישראל" (גירסא א') או "וישראלים" (גירסא ב')? בודאי הגירסא הקשה יותר היא "וישראל" מכיון ש"כהניס ולויס" מופיעים בלשון רבים. ברם כשמעינינו באוצר לשון המשנה (כרך ב', עמ' 905-906) מגלים שהמילה "ישראלי", בניגוד ל"כהן" או "לוי", מופיע לעתים קרובות במובן של הרב ישראלים:

א) מול המילה "כהניס", "לויים", "ממזרים":

חרומות ט': ב-ג, מעשו שני ה'ד', פסחים ז'ג', יומא ז'א', חגיגה א'ד', סוטה ז'ד', בכורות ה'ד', ערכין ט'ה', תמורה א'א',

ב) "עזרת ישראל" בניגוד ל"עזרת נשים" או "עזרת כהנים":
 סוכה ה'ד'(2), מדות ב'ז'(3).

ג) בצירוף פועל בלשון רבים: חגיגה א'ד', (ישראלי יוצאין), בכורות (ישראלי רבים), תמורה א'א', (ישראל נכנסים), תמורה א'א', (וישראל ממזרים).
 ד) כשם חזאר לשם עצם בלשון רבים: בכורות ה'ד' (רועים ישראל).

20. לדוגמאות של גרידה בכ"י חתומים ראה קאר, עמ' 18-19.

21. "לשונה של 'משנת ר' אליעזר' או 'מדוש דל"ב מידות", בר אילן - ספר השנה י"א (חש"ג) עמ' 196 והערות 59-60. (הספר של סוקולוף הנזכר שם נדפס בינתיים ביירושלים, חשמ"ב, ובנוסף זה בעמ' 188).

מוגזא י"ד - מדור הטקסט ע"פ כ"ה (ר"ה ל"ב ע"א למטה - ע"ב)

1) אין מזכירין זכרון מלכה ושופר שלפוענותי

זכרון ויזכר כי בשך המה

מלכה הי' אני נאם הי' צבאות אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלך עליכם וצעג וצאמר רב נחמן כלכי תאיי ריחמא (לידחה) <[לידחה]> הקבה עלן > ולפוענותי >

5) כ"ה זכרחת כה לאן אורה ארא למימריה

שופר חקעו שופר בגבעה חוצצה ברמה' הריעו (ביד) [ביח] אור אחריך בנימין

אבל אם בא להזכיר זכרון ומלכות ושופר שלפוענותי שלפוענותי תעולם מוכיר

זכרון זכור הי' לבני אדם את יום ירושלים

מלכות הי' מלך ירגזו עמי

10) שופר' והי' אלהים בשופר יחקע והלוד³ בסערות חיימן הי' צבא יגן עליהם:

אין מוכירין זכרון יחיד אפילו לשונה

כגון זכרה לזי אלהי לשונה' וכגון זכרני הי' כדצון עמיד ופקדיני ביטועותי:

פקודות הדי הן כזכרונות כגון והי' פקד את שרה' וכגון פקד פקדתי אחסי' וברזי ר' יוסי

ר' יהודה אומר פקדונת אינו כזכרונות

15) ולרבי [יוסי] נהי נמי דפקדונות (אינו) [הי הן] כזכרונות

והי' פקד את שרה פקדון יחיד הוא

כ"ה וקאחי מינה רביס כרביס דמיא:

שאן שעריס ראשיכס וכו' שאן שעריס ראשיכס ושאר פתחי עולם

ראשיכס פתחי' פתחי' סלוש' דברזי ר' יוסי

20) ר' יהודה אומר ראשונה אחת' שנייה שתיס'

זמור לאלהיכס זמור' זמור למלכין זמור' [כי מלך על כל הארץ אלהים זמור משכיל] 5

שתיס דברזי ר' יוסי ר' יהודה אומר אחת'

ושנין במלך אלהים על גויס' אלהים [ישב על כסא קדשו] 5 שהוא אחת'

ת אלה ברם ברגע שגם "המנוח" וגם "הונא" מופיעים בהרבה נוסחים, ובין השאר

סחים בבליים, אין מנוח מלומד ששתי הגרסאות עתיקות הן ונכונות משיבות בבל. 27

כל זה לגבי האמת הטקסטואלית כי לעתים יש "שתי גרסאות נכונות, כל אחת בהתאם

זורה שעל פיה נוצרה, וכל אחת היא אמיתית - אמת של הטיקסט, אעפ"י שהאמת

תלסת ההיסטורית היא רק אחת. 28 כאן נראה שיש להעדיף את הגירסא "רב הונא"

ס. שני הכתובים אלה ח"ו ברור השני של אמוראי בבל אבל לא מציינו שום מימרא של

אל בבבלי שנמסרה ע"י רב הענונא. 29 נצו שני מציינו ע"ז שתי מימרות של שמואל

ויפוס הזה - "הלכה כרבי פלוגי" - שנמסרו ע"י רב הונא. 30 הרי אומר שמימרא זאת

שמואל באמת נמסרה ע"י רב הונא.

על תופעה זאת בנוסח ב"ט ראה פרזמן, לאילן, עמ' 138-139 אולם בפרק השוכר

האומנין זאת תופעה שכחה יחסית ואילו אצלנו זאת תופעה נדירה למדי. ראוי

סיף ששה"ג כאן מאשרים את הצעתו של הילדסהימ במבוא לה"ג דפ' ירושלמי, חלק

השני, עמ' ט"ו-י"ז. הוא טוען שיש שני ענפים של ה"ג דפ' ברליון/ירושלמי

י"ד/304 ויציאה ואמנם זאת החלוקה שאמנו כאן ובעוד כמה מקומות.

הג"ש ליבסמן, מוס"ד, חלק ד', עמ' ט"ו. והשוה דבריו בקריית ספר י"ב (תרצ"ה).

57: קריית ספר י"ד (תרצ"ז). עמ' 324 ואילן; ובספרו ירוניס וינונות, עמ' 33,

ה' 77 (ועל שיטת ליבסמן ראה א. ש. רוזנטל, "המורה", PAAJR, כרך 31 (1963).

ז' עברי, עמ' ט"ב-פ"ג; מיליקובסקי, חז' עולם; עמ' 126-131; וה' ז' -

ויסרובסקי, עמ' זכור של שאול ליבסמן, ירושלמי, חש"ד, עמ' 44-45. ולפני ליבסמן

היאורדו בגרסאות רבה, עמ' 60 במערה לשורה 9. ובעקבות ליבסמן ראה: יחזקאל

אשר, מליס ותולדותיה, ירושלמי, חש"א, עמ' 80-91; לשוננו ל"א

כ"ז, עמ' 281-282; ובערבי, א', עמ' 26-27. דניאל שפרבר, ירוניס ולטיניס

רות התנאים והאמוראים: קובץ מחקרים, ירושלמי, חש"ב, חלק עברי, עמ' י"ט-כ.

ק' אנגלי, עמ' 22-30; ובהרביק נ"ג (חש"ד), עמ' 473-475 והערה 15 במזינות.

ס מורדש (לעיל, הערה 21), עמ' 194 והערה 52.

ד דוגמאות של תופעה זאת ראה לעיל בסוגיא י"א, מדור הנוסח והלשון, שורה 31

לך בסוגיא י"ד, מדור הנוסח והלשון, שורה 7.

באוצר השמות לחלמוד בבלי, כרך ב', עמ' 421 אין שום מקרה של "אמר רב

ונא אמר שמואל".

סוכה ל"ב ע"ג (אולם בדק"ס שם, אות ר' יש גירסא "יהודה") וקדושין ר' ע"ב

מזיים) לפי אוצר השמות לחלמוד בבלי, כרך א', עמ' 387 ולפי אלבק, מבוא

מודים, עמ' 195.